

CSAK SZÓVAL ELMONDOTT TÉRKÉP?

Sajnos napjainkban a földrajz, pláne a földtan egyre inkább háttérbe szorul a középiskolai oktatásban. A legérdeklődőbb diákokon kívül sokan talán nem is találkoznak tanulmányaik során földtani térképekkel, melyek egy-egy terület geológiai felépítését mutatják be. Százhusz évvel ezelőtt persze ez (is) másképp volt. Kogutowitz Manó Középiskolai földrajzi atlaszában például egy Cholnoky Jenő által „tervezett” geológiai térkép mutatta be hazánk földtani felépítését.

Cholnoky Jenő a magyar földrajztudomány egyik legnagyobb alakja volt. Bár már középiskolás korában is a földrajz iránt érdeklődött, édesapja a Királyi József Nádor Műegyetem vízépítési szakára íratta be, mondván, a tanárok mind szegények. Itt kapott tanársegédi állást is, ám időközben megismerkedett *id. Lóczy Lajossal*, az akkor már világhírű geográfussal és geológussal, aki átcsábította maga mellé asszisztensnek a Budapesti Tudományegyetem földrajzi tanszékére.

Valószínű Lóczynak köszönhető, hogy Cholnokytól – az oly széleskörű geográfiai kutatásai mellett – a földtan sem állt távol. A méltán híres *Balaton monográfia* több kötetének elkészítésében is részt vett. Talán egy ehhez kapcsolódó, Lóczyval közös

Lóczy Lajos, jobbján Cholnoky Jenővel, balján Papp Károllyal

(FORRÁS: MAGYAR FÖLDRAJZI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYE)

geológiai terepbejárás emlékét idézi fel keretes írásunkban. A Balaton iránti kötődését jelzi számos grafikája és művészi akvarellje is, melyek a tavat és annak környékét mutatják be. Ezek közül most egy csokorra valót személyesen is megtekinthetünk a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum *Cholnoky Jenő és a Balaton* című időszak kiállításán.

Cholnoky sokoldalúságát jelzi, hogy a geográfián kívül maradandót alkotott a hidrológiában és a klimatológiában is. Nagy hangsúlyt fektetett tudományának megismertetésére is: számos népszerű cikke jelent meg, szerte az országban több ezer népszerű, föld-

rajzi témájú előadást tartott, ezeken ő vetített először színes diakepeket hazánkban, melyeket saját maga készített elő fekete-fehér diák átfestésével.

Számos érdeme mellett Cholnoky részt vett a középiskolai földrajzitanítás megreformálásában is. 1910-ben írta e sorokat: „Sokat vitáztak már arról, hogy a földrajz különálló tudomány-e, vagy pedig csak valami töltelék, amely a humanisztikai és természet tudományok közt állítólag tántorgó úrt volna hivatva kitölteni. Határa iránt a legkevesebb ember van tisztában, módszerét csak itt-ott sejtik, az eredeti észleleteket megvonják tőle s az észleleteket mind más tudományok körébe osztják be.

Cholnoky Jenő terepen. Balaton-felvidék, Káli-medence, Kővágóörs, kötenger (1910).

A KÉT BARÁT

Cholnoky Jenő és id. Lóczy Lajos évtizedeken át dolgozott együtt. Kettejük közeli kapcsolatát jól jellemzi egy eset, melyre Cholnoky emlékezett vissza barátja halála után: id. Lóczy Lajos „...olyan különös ember volt ... Bátran mondhatom, hogy minden mást elhanyagolt, csak tudományának élt. ...

Kirándulásokon különösen hanyag volt ruhájára. Akarattján történt a multságos eset. Akarattya alatt a szakadékos, pannoniai rétegekből álló meredek falakat akartuk tanulmányozni. Mivel nekem akkor adminisztrációs küldetésem volt s nem terveztem kirándulást, csak városi ruhában, sötét felöltőben jöttem ki. Lóczy azonban sokat akart jární s így meglehetősen viseltes turistaruhában, gyűrótt puha kalapban volt. Alacsonyabb termete volt, mint nekem s akkor már én ősz voltam, fehér hajam meg nem érdemelt tekintélyt parancsolt elegáns, fekete, kemény kalapom alól.

Nem volt hol megszállnunk, Akarattján a bérlőhöz, nemes akarattyai Fischer úrhoz kívántunk beszállni. Nem ismertük még személyesen, de tudatta velünk már régebben, hogy barátságos úri lakában, Akarattján, mindig szívesen lát. Vespréből kocsiván ki, elég későn délben érkezünk s az úri lak elé hajtattunk, de Fischer nem volt otthon. Ott hagytuk a kocsit és gyalog mentünk le a partra. Ott Lóczy felmászott a szakadékokra s engem kiállított a szakadékok alá, hogy dirigáljam, hova küsszék az alulról jól látható rétegek megvizsgálására. Aki a falakon mászkál, az nem veheti észre azokat a finom szinkülönbségeket, amelyeknek okát éppen ismerni akartuk. Én tehát kesztyűs kézzel, fekete kalapban, felöltőben, vasalt nadrágban és városi cipőmben lenn állok és dirigálom mesteremet: »kicsit jobbra, följebb; nem ott; nem, nem! túlságosan fölmentél, egy arasszal lejjebb, úgy!« ... akkor jön utánunk Fischer s udvariasan bemutatkozik, de persze a helyzet nem engedte a szokásos onnörök alkalmazását, valahogy eltévesztette a nevünket s engem, a magasabbat, az őszebbet, a fessen öltöztetet, a dirigálót tartotta a mesternek, a fülíg sáros, fekete hajú, szőke bajszú fiatalost pedig az asszisztensnek. Ebédre hívott bennünket s mi örömmel tettünk eleget szíves meghívásának s némi kézmosás után engem per tu szólítva, karon fog s a fő helyre ültet, Lóczyt pedig egy leereszkedő intéssel leülteti a második helyre. Ekkor nem állhattam meg, hogy ne figyelmeztessem tévedésére. Lóczy természetesen nem vette észre, ilyesmire nem szokott figyelni. De azután annál jobban ujjongott, hogy őt nézték fiatalabbnak s erre annyira büszke volt, hogy még évek múlva is emlegette.”

Cholnoky Jenő a Sátor-hegyen kollégákkal (1926)

A Balaton-kutatásban részt vett tudósok Lóczy Lajos csopaki villájában. Balról: Semsey Andor, Wahnschaffe Felix, Papp Károly, Freudenberg Wilhelm, Cholnoky Jenő, Havass Rezső, Schmidt Sándor, Beyschlag Franz és Lóczy Lajos (1890-es évek vége)

Most különösen aktuális lett ez a kérdés, amikor a középiskolákban maga a középiskolai tanárság óhajtja a földrajz oktatását reformálni. Hallottam már véleményt, hogy a földrajz egyedüli célja a topográfia. Nem egyéb volna tehát, mint szóval elmondott térkép. ...

A földrajz célja: a Földet megismertetni a maga egészében, minden részében. És a Föld olyan komplikált, olyan változó, olyan nagy, hogy az emberi elme még csak az elején van annak, hogy róla kielégítő képet nyújthasson. Mert a Föld fogalma alá tartozik nemcsak ismeretlen belső magja, szilárd és cseppfolyós felszíne, meg gáznemű burkolata, hanem növényi takarója, állati és emberi élete is. Csak ha mindez egységes képbe egyesült, akkor van képünk a Földről.”

Az itt bemutatott, Cholnoky által tervezett, 1:2 400 000-es méretarányú Magyarország geológiai térképe Kogutowitz Manó Középiskolai földrajzi atlaszában található, amelynek „az n.m. vallás- és közoktatásügyi M. K. minisztérium megbízásából dr. Cholnoky Jenő közreműködésével a középiskolai új tanításterv szellemében” nagymértékben bővített és javított kiadása 1900-ban jelent meg. Cholnoky a hazánkat felépítő kőzeteket két részre osztotta: üledékes és tömeges (mai szóhasználattal élve

magmás) kőzetekre. Az üledékes kőzeteket alapvetően a képződési koruk szerint csoportosította, színezte, kivéve a karbon korú kőszenet, melyet feltehetően fontossága miatt különített el. De az üledékes kőzetekhez sorolta a (metamorf) kristályos palákat is, melyek közül több kiindulási (a metamorfózis előtti) kőzete valóban üledékes volt. A tömeges, azaz magmás kőzeteket pedig típusuk szerint különítette el.

BABINSZKI EDIT

Cholnoky Jenő térképe – a sorozat előző részeivel együtt – nagy felbontásban megtalálható a <https://map.mbfisz.gov.hu/oldmaps.html> címen.

